

УДК 342.52:349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.16>

orcid. org / 0000-0002-2351-4288

© Кошарновська С.Л., 2024

С.Л. Кошарновська**ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ
ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ
ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ
ВРІШЕННЯ ЧЕРЕЗ НОРМОТВОРЧУ
ДІЯЛЬНІСТЬ****S. Kosharnovska****PROBLEMS OF PROTECTING
THE LABOR RIGHTS OF CORRUPTION
WHISTLEBLOWERS: POSSIBILITIES OF
DECISION THROUGH REGULATORY
ACTIVITY**

Анотація: Метою статті є дослідження механізмів та способів захисту викривачів корупції, зокрема щодо їх трудових прав, характеристика відповідних правових засобів у законодавстві Європейського Союзу, проблем впровадження аналогічних механізмів в Україні та можливості їх вирішення на загальнодержавному рівні через нормотворчу діяльність.

Робиться висновок, що існує нагальна необхідність посилення захисту трудових прав викривачів корупції через ухвалення суворіших законів, що захищають трудові права викривачів корупції, створення спеціальних програм та механізмів, які допоможуть викривачам корупції захистити свої права. Слід також підвищувати обізнаність викривачів корупції про їхні права та гарантії захисту і сприяти державі створенню громадських організацій та асоціацій, які підтримуватимуть та захищатимуть викривачів корупції. Захист трудових прав викривачів корупції є найважливішою умовою ефективної боротьби з корупцією. Тільки коли викривачі корупції будуть впевнені в тому, що їхні трудові права будуть захищені, вони зможуть відкрито виступати проти корупції, повідомляти про корупційні діяння і як результат цього буде притягнення до відповідальності корупціонерів, що надасть впевненість у невідворотності покарання.

Ключові слова: корупція, викривачі корупції, трудові права, захист, розкриття інформації, гарантії, трудовий договір, право на працю, працівник, роботодавець, дискримінація, заборона дискримінації.

Abstract. The purpose of the article is to research the mechanisms and ways of protecting corruption whistleblowers, in particular with regard to their labor rights, the characteristics of the

relevant legal means in the legislation of the European Union, the problems of implementing similar mechanisms in Ukraine and the possibility of solving them at the national level.

At the current stage of the development of society, corruption has turned out to be one of the global problems that undermines the public's trust in state institutions, slows down the economic development of the state and leads to social injustice. It manifests itself in many forms, including: conflict of interests, manipulation of public procurement, and others. One of the key measures in the fight against corruption is the protection of the labor rights of whistleblowers.

Corruption whistleblowers often face various forms of abuse from employers, colleagues, and even government agencies. They can be fired, they can be subjected to unbearable working conditions, they can be discriminated against and persecuted. As a result, many potential whistleblowers of corruption simply do not dare to speak out against it, fearing the loss of their jobs and, as a result, the loss of income to support their family's well-being.

It is concluded that there is an urgent need to strengthen the protection of the labor rights of whistleblowers through the adoption of stricter laws protecting the labor rights of whistleblowers, the creation of special programs and mechanisms that will help whistleblowers to protect their rights. It is also necessary to raise the awareness of corruption whistleblowers about their rights and guarantees of protection, and the state should promote the creation of public organizations and associations that will support and protect corruption whistleblowers.

Protection of labor rights of whistleblowers is the most important condition for effective fight against corruption. Only when whistleblowers are confident that their labor rights will be protected, they will be able to openly speak out against corruption, report on corrupt practices and, as a result, bring corrupt officials to justice, which will provide confidence in the inevitability of punishment.

Keywords: corruption, whistleblowers of corruption, labor rights, protection, disclosure of information, guarantees, employment contract, right to work, employee, employer, discrimination, prohibition of discrimination.

Постановка проблеми. Корупція є однією із найнебезпечніших загроз правам людини, демократії, правопорядку, чесності та соціальній справедливості і політика сучасного світу спрямована на боротьбу проти цього гальміючого фактору. На жаль, питання про реалізацію людиною її права на захист від переслідувань через викриття корупціонерів не завжди вирішується належним чином. У міжнародній практиці багатьох держав є певний досвід щодо дієвих механізмів вирішення окреслених питань, у зв'язку з чим доцільним є проведення дослідження міжнародного та національного досвіду й визначення пріоритетних векторів подальшої співпраці у сфері боротьби з корупцією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом тривалого часу в науці та в практиці не втрачають своєї актуальності питання ефективності механізмів боротьби з корупцією та проблеми захисту викривачів корупції. Зокрема цією проблематикою займалися О.М. Калітенко, О.Ю. Шостко, О.В. Нестеренко, О.С. Тимченко, С. Г. Братель, О. В. Линник та інші. Однак, у зв'язку з міжнародними зобов'язаннями України щодо боротьби з корупцією, питання дослідження проблем у цій царині не втрачають актуальності і вимагають нових наукових розвідок.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження механізмів та способів захисту викривачів корупції, зокрема щодо їх трудових прав, характеристика відповідних правових засобів у законодавстві Європейського Союзу, проблем впровадження аналогічних механізмів в Україні та можливості їх вирішення на загальнодержавному рівні через нормотворчу діяльність.

Виклад основного матеріалу статті. На сучасному етапі розвитку суспільства корупція виявилася однією із глобальних проблем, яка підриває довіру населення до державних інституцій, гальмує економічний розвиток держави та призводить до соціальної несправедливості. Свій прояв вона отримує у багатьох формах, серед яких може бути: конфлікт інтересів, маніпулювання державними закупівлями та інші. Одним із ключових заходів боротьби з корупцією є захист трудових прав викривачів корупції.

Викривачі корупції часто стикаються із різними формами зловживань з боку роботодавців, колег і навіть державних органів. Вони можуть бути звільнені, їм можуть бути створені нестерпні умови праці, їх можуть дискримінувати і переслідувати. В результаті багато потенційних викривачів корупції просто не наважуються виступати проти неї, побоюючись за втрату своєї роботи та як наслідок позбавлення доходів на підтримання добробуту своєї сім'ї.

У багатьох країнах світу діє усталена система нормативно-правових актів, які захищають трудові права викривачів корупції. Ними передбачено різні заходи захисту, зокрема: заборона на звільнення та заборона дискримінації викривачів корупції. Крім того створено спеціальні органи, які розглядають заяви та скарги викривачів корупції. Також запроваджено і стимулювання до викривання корупціонерів шляхом надання викривачам корупції матеріальної та юридичної допомоги.

У 1999 році для зміцнення міжнародного співробітництва у галузі боротьби із корупцією Радою Європи було прийнято основоположні документи які закріпили положення щодо захисту осіб, що повідомляють про корупцію, серед яких Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), у ст. 22 якої зазначено про обов'язковість вживання заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й належного захисту осіб які повідомляють про кримінальні злочини, пов'язані з корупцією, або в інший спосіб співпрацюють із органами слідства та переслідування та свідків, які дають свідчення стосовно цих злочинів [1]. Ще одним документом стала Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 174) ст. 9 якої безпосередньо містить положення щодо захисту працівників та обов'язковості прийняття у своєму внутрішньому законодавстві норм належного захисту проти будь-якої необґрунтованої санкції щодо працівників, які мають достатні підстави підозрювати корупцію та які добросовісно доповідають про свої підозри відповідальним особам або компетентним органам [2].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції у ст. 33 закріплює положення про включення до внутрішньої правової системи держав-учасниць належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження [3].

Не стала виключенням у долученні до світової спільноти щодо захисту прав викривачів корупції й Україна. Закон України «Про запобігання корупції» за час його існування з 2014 р. зазнав чималих змін, що були обумовлені необхідністю зміцнення законодавчої бази, спрямованої на боротьбу корупцією в Україні, приведення її у відповідність до європейських стандартів та створення дієвих механізмів протидії корупції і, відповідно, можливість набрання чинності для України зазначених вище нормативних документів – Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної та Цивільної конвенцій РЄ про боротьбу з корупцією [4].

У 2019 р. було закріплено дефініцію «викривач корупції». Відповідно до абз. 20 ч.1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» «викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання» [4].

Відповідно до цього закону суттєвою особливістю визнання особи викривачем корупції є не лише повідомлення компетентним органам про скоєння корупційного діяння, а й обов'язкова наявність умов, за яких особа може бути визнана викривачем корупції і на неї будуть поширюватися права та гарантії захисту викривача. Так, згідно з вимогами абз.20 ч. 1 ст. 1 та абз.2 ч. 2 ст. 53² Закону «Про запобігання корупції» викривачем вважається особа за сукупності таких умов: здійснення повідомлення фізичною особою (громадянином України, іноземцем, особою без громадянства), у якої наявне переконання, що інформація є достовірною; наведена у повідомленні інформація має містити фактичні дані, що підтверджують можливе вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону, які можуть бути перевірені; повідомлена особою інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходження нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [4].

Крім того, визначення поняття викривача міститься і в п.16² ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, де викривачем є фізична

особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [5].

Беручи до уваги обидва визначення, можна зазначити, що викривачем корупції, згідно з законодавством України, є не просто фізична особа, що повідомила інформацію про корупційне правопорушення, а та особа, яка, яка на офіційних засадах (працює, навчається та ін.) перебуває в тому середовищі, де скоєне корупційне діяння.

Відтак, у разі відсутності хоча б однієї із умов, що містяться в законі «Про запобігання корупції», особа не може вважатися викривачем, а визнається заявником, і відповідно не підпадає під гарантії захисту, що, на наш погляд, може негативно вплинути на потенційних викривачів.

У Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Європейського Союзу (далі – Директива) закріплені загальні засади та підходи щодо гарантій захисту трудових прав викривача корупції.

Так, відповідно до ст. 19 Директиви держави-члени вживають необхідних заходів для заборони будь-якої форми переслідування осіб, які повідомили про порушення, зокрема: відсторонення, скорочення, звільнення чи рівнозначних заходів; пониження на посаді чи ненадання підвищення за посадою; передачі повноважень, зміни місця роботи, зменшення розміру заробітної платні, зміни графіка роботи; незабезпечення навчання; негативної оцінки роботи чи рекомендації для працевлаштування; дискримінації, несприятливого чи несправедливого ставлення; непереведення тимчасового трудового договору в постійний трудовий договір у випадку, коли у працівника були законні очікування, що йому буде запропоновано постійну роботу; не поновлення чи передчасне припинення тимчасового трудового договору; внесення до «чорних» списків на основі офіційних чи неофіційних домовленостей у сфері чи галузі промисловості загалом, що може потягти за собою неможливість в майбутньому працевлаштуватися в певній сфері чи галузі, тощо.

В Україні також існують правові норми щодо захисту трудових прав викривачів і містяться вони в КЗпП України та Законі України від 14 жовтня 2014 року № 1700 – VII «Про запобігання корупції» [6]. Таким чином, мова йде про формування системи заходів, що оберігають реалізацію права на працю особи, що є викривачем корупції.

Ст. 2¹ КЗпП передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, порушення принципу рівності прав і можливостей, в тому числі й обмеження прав працівників через повідомлення про корупцію, а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення.

Згідно з ч. 1 ст. 53³ Закону «Про запобігання корупції», права викривача виникають з моменту повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону. Саме з цього часу викривач здобуває певний імунітет від застосування до нього негативних заходів впливу [4]. Закон гарантує захист трудових прав викривача, прямо вказуючи на найбільш поширені форми негативних заходів впливу, які керівнику або роботодавцю заборонено застосовувати до викривача у зв'язку з повідомленням. Однак, незважаючи на наявність цих законів, викривачі корупції часто стикаються з різними труднощами під час їх реалізації. Наприклад, роботодавці часто знаходять способи звільнити викривачів корупції, не порушуючи формально закону. Крім того, викривачі корупції можуть зіткнутися із судовими позовами з боку роботодавців, які вимагають компенсації за шкоду, нібито заподіяну їхній репутації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі викладеного можна зазначити, що існує нагальна необхідність посилення захисту трудових прав викривачів корупції, а досягнення цієї мети можливе лише шляхом ухвалення суворіших законів, що захищають трудові права викривачів корупції; створення спеціальних програм та механізмів, які допоможуть викривачам корупції захистити свої права. Слід також працювати над підвищенням обізнаності викривачів корупції про їхні права та гарантії захисту і не зайвим буде сприяння держави створенню громадських організацій та асоціацій, які підтримуватимуть та захищатимуть викривачів корупції.

Захист трудових прав викривачів корупції є найважливішою умовою ефективної боротьби з корупцією. Тільки коли викривачі корупції будуть впевнені в тому, що їхні трудові права будуть захищені, вони зможуть відкрито виступати проти корупції, повідомляти про корупційні діяння і як результат цього буде притягнення до відповідальності корупціонерів, що надасть впевненість у невідворотності покарання.

Література

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text. 2. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1999 № 994_102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text. 3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text. 4. Про запобігання корупції. Верховна Рада України. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. 6. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.